

AIGUA.... NO LUL·LIÀ·

FRA MIQUEL COLOM, TOR (†)

Ens sembla que la digressió pot no esser de tot inútil, sense sentit. Es farà evident que aquest afegitó, no lul-lià, té una estreta relació amb l'aigua si és admesa la solució que proposam com a possible etimologia de la coneguda dita del català-mallorquí a *balquena*.

Des de fa uns pocs anys observam que apareix, esporàdicament, en periòdics i revistes de nostra terra, l'arabisme canats, no sabent o no recordant, el qui ara escriu aquesta nota, els texts on els columnistes han vist usat l'esmentat mot.

Havent-hi, en l'alfabet àrab, dos signes que per a nostres orelles sonen igualment, *qaf* i *kaf*, de so més enfàtic aquest segon, sembla que, si és acceptada l'etimologia que proposam, seria més encertat transcriure qanats que no canats.¹

Encara una altra observació (no tremolin els vertaders arabistes si amollam algun disbarat). Quan la *ta* (*ta marbûta*) és final de mot femení, no sona dit signe. El nostre mot hauria de llegir-se i pronunciar-se qana o, si ho voleu així, cana.

Una altra observació molt important. Per a denotar abundància, molt, de la cosa que sigui, apel·lam sovint a vocables que signifiquen embassaments o corrents d'aigua. Ens són familiars expressions com *Es veuen la mar d'estrangers*, *Estic la mar de content*, *Baixa una torrentada de gent*, *Fa roi de mentides*"... I llegim en DCVB: *Fer xaragall dels doblers* = gastar-ne molts. Etc.

Bé! I tot això què té a veure amb qana o cana? Mirem-ho!

Segons nostra opinió, errable naturalment, en l'expressió mallorquina a *balquena* que significa *molt, en gran quantitat*, podria trobar-s'hi el mot àrab *qana* o *cana*, significat *sèquia* o *canal* d'aigua, procedent d'una font viva, coberta de volta per tal d'evitar la contaminació, fins a arribar a un lloc determinat, assequible a la gent per a poder fer ús

* Fra Miquel Colom, TOR, soci d'honor de la Societat Arqueològica Lul·liana, mesos abans del seu traspàs lliurà al comentarista aquestes notes sobre dues expressions col·loquials, ben mallorquines, que avui ja són, per no qualificar-les de pèrdues irrecuperables, restes fosilitzats d'una parla que perdem dia a dia.

El pare Miquel fou un arabista als afores de l'arabisme i les seves notes filològiques publicades als fulls dominicals del convent franciscà d'Inca eren documents cabdals per tal de donar a conèixer algunes de les amagades arrels àrbigues de la nostra llengua. Coneixença científica prou ferma, no de bades fra Miquel ensenyà l'àrab als estudiants de Comerç al llarg de molts d'anys, quan la llengua àrab mereixia un lloc dins el pla d'estudis d'aquelles escoles, docència que conjuminà amb una noble vocació didàctica. En aquest sentit les seves converses planeres es convertien en quelcom útil, necessari i que, en cas de la seva conservació, (sempre un ignot col·leccionista pot haver guardat aquells fulls volanders) seria del tot necessari una edició completa dels seus apunts, quasi sempre redactats en pla d'hipòtesi, donada la modèstia, exgerada modèstia de fra Miquel.

En considerar que aquesta darrera nota arribada a les meves mans suposa una aportació cabdal no he dubtat en transcriure-la i posar-la a l'abast dels lectors del Bolletí, com a volgut homenatge a un soci d'honor que sempre va pecar d'home modest, malgrat la seva vàlua intel·lectual en tants de camps. [Transcripció i comentari de G.R.B.]

¹ Fra Miquel escriu qana amb k, quan la transcripció habitual de la paraula àrab és amb la lletra q i no amb la k. Vegeu G. ROSSELLÓ BORDOY: "Sobre el mot qanâ: transcripció correcta?", *BSAL*, 51, Palma, 1995, 293-296.

d'aquella aigua. Ens ve al cap de la llengua la *Font coberta* (Lluc) i al record, una altra fonteta, que neix al fons de la foscor d'uns pocs metres de volta, per anar després, descoberta, a omplir lentament un llunyà gran safareig. Dit fontinyol es troba poc lluny de la que fou enyorada petita propietat dels meus pares, Can Pinet, fent partió amb Son Creus (Bunyola).

Mes i d'*a balquena* què? Ja tenim la part principal, *quena*, amb la *e* de so neutre en lloc de la *a* més o menys clara del mot àrab *cana* o *qana*.

Avancem un poc més. Facem precedir el nostre mot de l'article àrab *al*, que s'ajunta sempre al nom, tant masculí com femení, tant singular com plural. I ja tendrem *al-qana*, o segons nostra pronunciació, *al-quena*.

La darrera passa. Posem davant el tros que ja tenim la preposició àrbiga *be*, *bi* o simplement *b* davant vocal, preposició que significa *amb* i haurem completat el mot, *balquena*.

Mes als mossàrabs mallorquins o ja catalano-mallorquins, avesats a usar expressions com *a grapades*, *a té qui té*, *a la fi*, etc., això del rònc *balquena* no els sonava bé. Els mancava una *a* davant. I la hi afegiren, *a balquena*.

Si és acceptada la nostra explicació, no deuria figurar com a nom el mot *Balquena* en el DCVB ni havia d'usar-lo com a tal l'excels poeta, no excels filòleg, Costa i Llobera, en els versos que adjunta l'esmentat Diccionari:

*Les noces ab gran balquena
lo vell Mascort manà fer.*

L'adjectivació de *balquena* no és usual.

Prendre el mot *balquena* com a nom té l'explicació fonètica en el fet d'usar-se gairebé sempre precedit del verb haver, haver-n'hi, així, en infinitiu, o en les terceres persones del singular: n'hi ha, n'hi havia, n'hi haurà *a balquena*, produint-se la inevitable contracció, en el llenguatge parlat, de la vocal del verb amb l'*a* de la locució adverbial *a balquena*.

Sembla que es troba en franc retrocés l'altra expressió, d'idèntic significat, *a betzef*, reconeguda aquesta, des de sempre, com d'origen àrab. Diguem ja de tot d'una que si en la primera expressió s'hi amagava un corrent d'aigua significant *molt*, en aquesta segona s'hi escondeix el mot *força*, que també pot equivaler a *molt* (en català peninsular), al costat de la locució preposicional *a força de*, que inclou també un semblant significat.

Diferentment de la primera, aquesta segona la registren tots els vocabularis de l'àrab del Marroc (Tedjini, Lerchundi, etc.) portant construïda l'expressió *Bel-zaf*. És clar que això demana una explicació a benefici dels qui encara coneixen la llengua àrbiga un poc menys que el qui escriu aquesta nota.

Primerament, si volfem que la grafia respongués a l'etimologia, hauríem de complicar la cosa escrivint *bez-zaf* o *bez-zef*. I la inevitable pregunta: On para la *l* de *balzaf*?

Apel·lam als nostres mínims coneixements. Les consonants àrbigues es divideixen en dos grups, les solars (perquè xams = sol, comença amb una d'aquestes) i llunars (perquè qamar = lluna, comença amb una del segon grup). I què passa amb això? Que la *l* de l'article àrab *al* s'assimila en la pronunciació, no en la grafia, al so de la consonant solar si la

paraula comença amb una d'aquell grup; i la pronunciació de la *l* roman intacta si el mot següent comença amb consonant llunar. Per això tenim els dos mots *b'al-zaf* (pronunciat *bazzaf*, escrit actualment *betzef*; i *b'al cana*, actualment *balquena*, si és admesa l'etimologia que proposam.

Anteriorment ja hem exposat la composició de les dues expressions: preposició *b'*= amb; article *al* = el, la, els, les; i el nom corresponent.

No coneixent el poble il·letrat la composició de la locució adverbial aràbiga, féu precedit, a una i altra dita, la preposició *a*, tan freqüent en nostra parla: *a grapades*, *a redols*, *a mà dreta*, *a posta de sol*, etc.

Tal vegada preguntareu: I l'aigua on para?

Sant Vicenç Ferrer
treia aigua amb un paner
i no en vessava cap gota...

Jo no sé fer miracles!

RESUM

Una nota filològica recuperada sobre la posible etimologia de una expresi3n coloquial mallorquina : *a balquena* , en v3as de desaparici3n.

Sea esta nota un homenaje a un hombre bueno, socio de honor de la Sal, que merece un reconocimiento a nivel por su labor intelectual que no traspas3 los 3mbitos acad3micos.

ABSTRACT

A note, which has been recovered, with information of a linguistic nature regarding the possible etymology of the colloquial Majorcan expression: *a balquena*: which is now in the process of disappearing. The note should be regarded as a tribute to a good man and honorary member of the *Societat Arqueol3gica Lul·liana*, who deserves recognition for his intellectual labours although they did not manage to cross the threshold into the field of academics.